

EVENKLERİN TOPLUMSAL VE SİYASAL DÖNÜŞÜMÜ

Mustafa Can TEZİÇ¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı geleneksel Evenk toplumunun geçirmiş olduğu sosyal ve siyasi süreç içerisinde ne gibi toplumsal değişiklikler geçirdiğini ortaya koymak ve bu değişim süreci içerisinde geleneksel Evenk sosyal kurum ve yapılarının modern kurum ve yapılar ile karşılaştırılması konularını ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Sibirya, Evenk, Tunguz, Sosyal Yapı, Sosyal kurum, Rus, Sovyetler Birliği.

Teziç, Mustafa Can. "Evenklerin Toplumsal ve Siyasal Dönüşümü". *Siberian Studies (SAD)* 2.5 (2014): 75-96.

Teziç, M.C. (2014). Evenklerin Toplumsal ve Siyasal Dönüşümü. *Siberian Studies (SAD)*, 2 (5), s.75-96.

¹ Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/Türkiye, cantezic(at)yahoo.com

THE SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATION OF THE EVENKS'

ABSTRACT

The purpose of this study is to discuss the social changes experienced by the traditional Evenk People within the social and political progression and to compare the traditional Evenk social institutions and structures with modern institution and structures during this transformation process..

Keywords: Siberia, Evenk, Tunguz, Social Instition, Social Structure, Rus, Soviet Union.

1. GİRİŞ

Büyük bir dil grubu olan Tunguzların bir kolu olarak Evenkler kendi içerilerinde de farklı kollara ayrılmaktadırlar. Bu nedenle Tunguz / Evenk veya lokal etnonimlerin kullanılışı literatürde de zaman zaman karışık bir hale gelmektedir. V.A. Tugolukov Tunguzların farklı etnografik grupları üzerine yapılan çalışmaları değerlendirmiş ve “bir halk – bir çok isim” (Narod adın – nazvaniye mnogo) şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur (Sirina 2012: 32). Literatürde de olduğu gibi, geleneksel Evenk/ Tunguzları modern öncesi dönemde modern anlamda bir etnos kavramı ile ele almak, tarihsel gelişmeyi göz ardı eden grup aidiyeti oluşumunu XX-XXI. yüzyıl bakış açısı ile yorumlayan bir yaklaşımdır. Oysa modernite öncesi geleneksel konar göçer yaşam tarzının sosyal yapılanma şekline bakılacak olursa modern anlamda bir etnos anlayışından ziyade geniş bir dil topluluğu ve dağınık halde bulunan boy yapıları bulunmaktadır¹. V.A. Tugolukov’un bu tespiti aslında geleneksel yaşam biçiminden modern yaşam biçimine evirilişi sürecindeki aidiyet olguları arasındaki girişkenliği yansıtmaktadır. Bizce, V.A. Tugolukov narod olarak tanımladığı yirminci yüzyıl modern Evenk etnosu iken, pek çok isim olarak nitelediği olgu ise geleneksel boy /soy (rod) aidiyettir. V.A. Tugolukov’un bu kavramsal yaklaşımı daha ileriki bir düzeye taşıyabilmek için bu iki kavram arasındaki bağlantının (halk/isim) tarihsel gelişim süreci içerisinde incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı farklı bölgelerde oldukça dağınık bir boy sistemine ve bu sistem içerisinde birbirinden farklı pek çok bölgesel etnografik topluluk oluşturan geleneksel Tunguz toplumunun geçirmiş olduğu tarihi ve siyasal sürecin günümüz modern Evenk toplumuna dönüşüm sürecini incelemektir. V.A. Tugolukov’un bu halk/isim yaklaşımından yola çıkan çalışmamızda sırası ile önce Evenklerin yaşadıkları coğrafya ve etnonim sorunu, dil, etnogenez, inanç ve sosyal yapı gibi olgular incelenerek geleneksel Tunguz/ Evenk toplumunun sosyal yapısını ve bölgesel farklılıklarının analizi hedeflenmiştir.

Daha sonraki bölümde ise Evenklerin içinden geçtikleri sosyal sürecin Evenk toplumunun yapısını nasıl ve ne şekilde değiştirdiği, bu süreç içerisinde bölgesel farklılıkların nasıl eridiği ve modern anlamda bir Evenk toplumuna dönüşümüne odaklanacaktır.

2. Evenklerin Coğrafi Dağılımı ve Evenkler İçin Kullanılan Etnonimler

Evenklerin yaşadıkları coğrafya ele alındığı zaman oldukça geniş bir alan karşımıza çıkmaktadır. Evenkler geniş bir coğrafya içerisinde pek çok farklı etnik

grup ile tarih boyunca birlikte yaşamışlar ve bu gruplar ile etkileşim içerisine girmişleridir.

Bu geniş coğrafya incelendiğinde, batıda Ob ve İrtiş nehirlerinden doğuda Ohot denizi kıyıları ve Sahalin adasına; güneyde Angara nehrinin yukarı bölgeleri, Baykal ve Amur nehri havzasından kuzeyde Kuzey Buz Denizine kadar uzanan bir bölge ortaya çıkar. Bugün Rusya Federasyonunun sınırları içerisinde yer alan bu alanın dışında Çin'in kuzey doğusundaki Mançurya (Hingana) bölgesi ve Moğolistan'ın üst İro ve Bur-Nur Gölü etrafında da Evenkler uzun bir süredir yaşamlarını sürdürmektedirler (Evstigneev 2003: 134; Arktika 2001: 219; Tugolukov, 1985: 4).

Rusya Federasyonu içerisinde Evenklerin idari olarak yaşadıkları bölgeler (rayon) incelenecek olursa;

- Tümen ve Tomsk Oblastlarında,
- Krasnoyars Krayında bulunan Evenk National Okruk ve Turuhanskiye, Baykitskim, İlimpiyskimi ve Tunguso-Çunskim rayonlarında,
- Taymır milli okrugunda bulunan Dudunskim ve Avamskiye rayonlarında,
- İrkutsk Oblastında bulunan Bodaybinskiye, Katangskiy, Kaçugskiy ve Kirenskiy rayonlarında,
- Çita Oblastında bulunan Kalarskiye, Tungiro-Olekminskiye, Tungokoçenskiye rayonlarında,
- Amur Oblastında bulunan Djeltulakskiye, Nyukjinskiye, Zeyskiye, Zeysko-uçurskiye, Verhne-Bureinskiye, Verhne- Selemdjinskiye rayonlarında,
- Buryatya'da bulunan Barguzinskiye, Bauntovskiye ve Severo Baykal'skiye rayonlarında,
- Yakutistan'da bulunan Olekminskiye, Tokkinskiye, Tommotskiye, Ust'-Maiskiye, Aldanskiye, Uçurskiye, Timpgonskiye, Verhne-Kolimskiye rayonlarında Evenklerin yaşadıkları görülür.
- Bunun dışında Habarov ve Sahalin bölgelerinde de Evenk bölgeleri bulunmaktadır (Narodı Sibiri, 1956: 701).

Bu geniş coğrafya içerisinde iklimin ve coğrafyanın belirleyici etkisi ile Evenkler iki temel etnografik gruba ayrılmışlardır.

Bu etnografik gruplardan ilki geyik yetiştiriciliği ve avcılıkla uğraşmakta olup ağırlıklı olarak Yenisey nehrinden Ohot denizine kadar uzanan bölgede yaşamaktadırlar. İkinci etnografik grup ise at ve hayvan yetiştiriciliği ile meşgul olduğu gibi yer yer tarımla meşgul olmaktadır. Bu grup ağırlıklı olarak Sibirya'nın güneyinde yer alan Baykal ötesi (Za-Baykal), Moğolistan ve Kuzeydoğu Çin bölgelerinde yaşamaktadırlar (Tugolukov, 1982: 130-149; İstoriya Sibiri 1968: 400-401; Oçerki obşeye etnografiya 1960: 336; Evstigneev 2003:135).

Bu geniş alan ve farklı etnografik gruplar içerisinde Evenkler farklı etnonimler ile çevrelerindeki gruplar tarafından anılırken aynı zamanda kendilerini de farklı etnonimler ile tanımlamaktadırlar. Geyik yetiştiriciliği ve avcılık ile uğraşan Evenklerin bir kısmı kendilerini insan anlamına gelen "ile" etnonimi ile tanımlamaktadırlar. Bu grup, Lena Nehrinin yukarı kısımları, Vitma Nehrinin alt bölgeleri ve Yenisey Nehri besleyen Nijneye Tunguska Nehri çevresinde yaşamaktadırlar (Narodı Sibiri, 1956: 702). Olekmi Nehri havzasında yaşayan Evenkler ise kendilerini "Mata" olarak adlandırdıkları, Za-Baykal ve Zeyesko-Uçurskogo rayonu çevresinde yaşayan Evenkler kendilerini "Oroçyon" olarak tanımlamaktadırlar (Narodı Sibiri, 1956: 702). Mançurya bölgesinde bulunan geyik yetiştiricisi Evenkler ise kendilerini "Yeke" olarak adlandırmaktadırlar (Narodı Sibiri, 1956: 702). Bunun dışında yine at yetiştiricisi olan Evenk grupları ise boy ve bölgesel isimlerini korumaktadırlar.

Za-Baykal bölgesinde at yetiştiriciliği ile meşgul Evenkler "Murçen" atlılar olarak adlandırılırken, Kumara ve Gan-he de yaşayan Evenk grupları Kumarçen adı ile anılmaktadırlar (Narodı Sibiri, 1956: 702). Çinin kuzey bölgelerinde yaşayan Evenk grupları ise Birarı (Bıraçen), Solonı (Solon) veya Hinganskiye (Oroçen) olarak kendilerini adlandırmaktadırlar (Narodı Sibiri, 1956: 702).

Diğer taraftan Evenklerin komşuları, onları farklı şekillerde adlandırmaktadırlar:

- Çinliler Evenkleri Kilin veya Tsilin olarak adlandırılırken yine Çin kaynaklarında Evenklerin o-lun'-çun', e-lun'-çun' veya oroçen olarak adlandırıldıkları da görülmektedir.

- Mançurya da ise Oronçun, Oroçen, Oroçan, Uronço etnonimlerine rastlanmaktadır.

- Benzer şekilde Nivhiler Kili, Oroçi, Kile, Ul'çi'ler ve Negidallar ise Kile(n) etnonimlerini kullanmaktadırlar. Kilen ayrıca bir Evenk boyudur ve Ohot Denizi kıyılarında Kilen olarak adlandırılırlar.

- Buryatlar ve Moğollar Evenkleri Hamnegan veya Hamnigan, Batı Buryatlar Kaldjakşin, Yakutlar Tongus olarak adlandırılırlar.

- Hantlar Evenkleri Killem, Kullem olarak adlandırılırlar.

- Selkuplar ise Evenkleri Oljumsal, Koir, Koubal-Kal'çakşi gibi farklı şekillerde adlandırmışlardır.

- Asanlar Evenkleri Kolçakşin olarak adlandırmışlardır.

- Ketler ise Evenkleri İnbatskiye şeklinde adlandırmışlardır (Narodı Sibiri, 1956: 702-703).

Bu etnonimler içerisinde Tunguz veya Tongus etnonimleri tüm grupları kapsayacak bir biçimde kullanılmaktadır. Tunguz etnoniminin kökeni her ne kadar kesin olarak bilinmese de Orta Asya çıkışlı olduğu tahmin edilmektedir. (Narodı Sibiri, 1956: 703). Tunguz kelimesinin anlamı ise farklı şekillerde açıklanmaktadır. Açıklamalardan ilki Tunguz kelimesinin, Tunguzlara özgü bir elbise olan "Kungu" kelimesinden türediğini iddia eder, bir diğer açıklama ise Çince bir kelime olan ve doğulu barbar anlamına gelen "Tungu" veya "Tunhu" kelimesinden türemiş olduğunu iddia etmektedirler (El'nitskiye 1895:52).

3. Evenklerde Dil

Evenklerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olmaları, isimlendirilmelerindeki çeşitliliğin yanında dillerinde de bir farklılığa yol açmıştır. Evenk dili Tungus-Mançu dil grubuna ait olup içerisinde pek çok Moğolca ve Türkçe kelimeler barındırmaktadır. Evenk lehçeleri incelendiği zaman, onların temas kurdukları etnik gruplardan etkilenmiş oldukları görülmektedir. Yakutlar ile aynı coğrafyayı paylaşan Evenklerin dillerinde Yakutça'dan, Baykal Gölü çevresinde yaşayan Evenkler dillerinde ise Buryatça'dan izlere rastlanmaktadır. Kuzeybatıda bulunan Evenklerin dillerinde de komşuları olan Samoyed grupların etkileri görülmektedirler. Bunların dışında Evenk dili özellikle Sovyetler Birliği zamanında Rus dilinden etkilenmiştir (Mireeva, 2006: 5; Evstigneev 2003: 134).

Evenk dili başlıca kuzey lehçesi, güney lehçesi ve doğu lehçesi olmak üzere başlıca üç gruba ayrıldığı gibi her bir lehçede kendi içerisinde (İlimpiyskiy, Amursky, Ohotsky, Podkamenno Tungusko gibi) alt gruplara ayrılmaktadır (Mireeva, 2006: 11-12; Evstigneev 2003: 134).

Lehçeler arasındaki coğrafi sınır incelendiği zaman Nijneya Tunguska dan Ust'ya Yeromo ya kadar ve oradan Vitma nehri boyunca uzanan kuşak kuzey ve güney lehçelerini ayırmaktadır (Narodı Sibiri, 1956: 703). Doğu lehçesi ise Lena - Vitim hattı ile ayrılmaktadır (Narodı Sibiri, 1956: 703). Bu dönemde yapılan çalışmalar sonucu elde edilen veriler Tunguz lehçeleri arasındaki farkların gruplar arasında farklılıkları belirleyecek kadar güçlü olduğunu ortaya çıkarmaktadır (İstoriya Kul'tura Evenov, 1997: 18-19).

Bunların dışında Za-Baykal, Bargunzinom – Baantom ve Lena nehrinin üst kısmında güney lehçeleri konuşulduğu gibi burada doğu dialektleri konuşan gruplar da bulunmaktadır (Narodı Sibiri, 1956: 703). 1930 yılında Evenk yazı dili güney lehçelerinden biri olan Nepa ağzı üzerine oluşturuldu. Fakat 1950 yılında yazı dili yine güney lehçelerinden biri olan Stony Tunguska lehçesi üzerine temellendirilmiştir (Atnine, 1997: 117; Mireeva, 2006: 13; Arktika 2001: 219; Evstigneev 2003: 134). Az nüfuslu halklar için geliştirilen Roma harfleri ilk yıllarda yeni geliştirilen Evenk yazı dili içinde kullanılmıştır. Fakat 1936-37 yıllarında Kiril alfabesine geçilmiştir (Atnine, 1997: 117). Geliştirilen yazı dili Turada çıkan yerel gazeteler ile desteklenmiş ve Sovyet zamanında radyo yayınları ve kitaplar ile birlikte Evenkler arasında yaygın bir hale getirilmeye çalışılmıştır (Atnine, 1997:118).

1930-1970 yılları arasında Evenkçe, okullarda ayrı bir dil olarak okutulduğu gibi Evenk çocukları için ilk dört sene zorunlu kılınmıştır. İlk dört yıl Evenkçe okuyan öğrenciler ileriki yıllarda Evenk dilini seçmeli olarak alma hakkına sahiptirler. Bunun yanında üniversitelerde de Evenkçe eğitim verebilecek öğretmen ve akademik kadro yetiştirmek amacı ile bölümler açılmıştır (Atnine, 1997: 118). Her ne kadar Evenk dilinde bir yazı dili geliştirme çabaları sürse de bu dilde ortak bir norm geliştirilememiştir. Bunun nedeni olarak da Evenklerin oldukça geniş bir coğrafyada bir birlerinden dağınık ve izole olarak yaşamaları gelmektedir (Mireeva, 2006: 5).

Evenkler arasında Evenkçenin konuşulması Sovyetler Birliği zamanında hızla azalmıştır. 1989 nüfus sayımı sonuçlarına göre sadece yüzde 29.5 Evenk ana dilini Evenkçe olarak belirtmiştir. Bu hızlı düşüş 1959 yılından itibaren hızlı bir ivme kazanırken, tam tersi olarak ana dilini Rusça olarak gösterenlerin sayısı hızla artmaktadır (Atnine, 1997: 118).

Her ne kadar ana dil konusunda oldukça büyük bir gerileme olsa da bu gerileme bölgesel olarak değişiklikler göstermektedir. Mesela ana dilini serbest olarak kullanabilme oranı Amur ve Çita bölgelerinde yüzde 98, Khabarov bölgesinde biraz daha düşük, Even otonom bölgesinde yüzde 47, Yakutistan ve Buryatya da bulunan Evenkler arasında yüzde 15'lere düşmekle birlikte bugün pek çok Evenk çift dillidir. Özellikle Yakutistanda üç dilli Evenklere raslandığı gibi buradaki Eveneklerin yüzde 85'i ana dillerini Yakutça olarak belirtmektedirler. Bu da bizlere Evenkler arasında dil değiştirme oranının çok büyük olduğunu göstermektedir (Atknine, 1997: 119).

4. Evenkler Kimlerdir ve Evenklerin Etnogenez Süreçleri.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Evenklerin etnogenez süreçleri hakkında iki temel hipotez geliştirilmiştir (Tugolukov, 1980: 152,156). Bu hipotezlerden ilki Mançurya Hipotezi veya daha sonradan Güney Hipotezi olarak anılacak olan varsayım XVIII. yüzyılda F.İ. Staralenberg, İ.G. Georgi, İ.E. Fişer, XIX. yüzyılda N.Ya. Biçurin, M.A. Kastren, L.İ. Şrenk, V.P. Vasil'ev, XX. yüzyılda ise İ.A. Lopatin, V.G. Bogoraz, V.İ. İohel'son, K.M. Rıçkov, V.İ. Ogorodnikov gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen bir savdır. Bu hipoteze göre yapılan araştırmalar sonucunda Evenklerin tarih sahnesine çıktıkları nokta Amur ve Mançurya bölgeleri olarak saptanmıştır. Araştırmacılara göre bu bölgelerde ortaya çıkan Evenkler daha sonra kuzeye doğru yayılmaya başlamışlardır. Diğer taraftan Mançurya Hipotezi karşısında İ. Spasskiy, V. Gorskiye, K. Gikiş, A.N. Maksimov, V.İ. Sosnovskiy ve Yu. D. Tal'ko-Grıntseviç gibi araştırmacılar antropolojik verilere dayanarak Evenklerin köklerinin Güneyde Baykal ötesi (Za-Baykal) ve Moğolistan olduğunu iddia etmişlerdir (Tugolukov, 1980: 152).

Mançurya Hipotezi bilimsel veriler ışığında ünlü etnograf S.M. Şirokogorovca tarafından daha da geliştirilerek "Güney Hipotezine" dönüştürülmüştür. Bu hipotezde, Evenklerin ilk ortaya çıktıkları coğrafi bölge için Mançurya Hipotezinde zikredilen bölgeden daha da güney de olduğu iddia edilmiştir. S.M. Şirokogorov'a göre Evenklerin ana vatanları Çinde Huanhe ve Yantsı nehir tabanları arasında bulunan bölgedir. Bu iddianın sahibi S.M. Şirokogorov Evenklerin bu noktalardan kuzeye, Mançuryadan Amur istikametine doğru yayılmaya başladıklarını söyler. S.M. Şirokogorov'a göre Kuzey bölgelere göç eden Evenkler geyik yetiştiriciliğini de bu bölgelerdeki yerli halklardan öğrenmişlerdir (Tugolukov, 1980: 152).

S.M. Şirokogorov yapmış olduğu çalışmada Çin popülasyonunun antropolojik karakterinin Evenklere uygun olduğunu belirtir. Bunun dışında iki toplum arasında materyal kültür ve sosyo-psikolojik yapıda da benzerliklerin bulunduğunu iddia eder (Narodı Sibiri 1956: 704). S.M. Şirokogorov materyal buluntuları değerlendirirken Evenklerin kullandıkları kıyafetlere dikkat çekmiş ve güneyden gelen grupların elbiselerinin kuzeydeki Evenkler ile buradaki iklime elverişli olmasa da aynı olduğunu tespit etmiştir. İklim koşullarına uymayan giysilerin daha soğuk koşullara uyumu için göğs ve karın kısımları güçlendirilmiştir (Tşibiktarov 2005: 245).

Diğer taraftan “Güney Hipotezi” M.G. Levina, G.M. Vasileviç ve A.P. Okladnikov gibi bilim adamlarınca Sovyet döneminde eleştirilmiştir. Bu dönem içerisinde etnografik ve arkeolojik veriler ışığında tekrardan Evenklerin kökenleri ve ortaya çıktıkları coğrafya konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde A.P. Okladnikov ön Baykal (Pri-Baykal) bölgesine ve bu bölgede neolitik çağda ortaya çıkan Glazkovsk kültürüne dikkatleri çekmiştir. A.P. Okladnikov Pri-Baykal bölgesinde bu zamanda yaşayan insanların giysilerini tekrardan tasarlar ve bu giysilerin bugün Evenklerin kullandıkları giyisilere çok benzer olduğunu iddia eder. A.P. Okladnikov eski giysiler ile bugünkü Evenk giysilerini karşılaştırırken önlük, göğüslük, süsler, boncuktan yapıma gerdanlık gibi detaylara dikkat çekmiştir (Tugolukov, 1980: 152,156; Tşibiktarov 2005: 245).

A.P. Okladnikov’a göre dil Türk ve Moğol özellikler içerilmekle birlikte antropolojik tip’te de benzerlikler vardır. Tüm bu veriler ışığında A.P. Okladnikov Evenklerin Pri-Baykal bölgesinden çıkmış olduğunu iddia etmektedir. Coğrafi olarak daha detaylı olarak bakıldığı zaman ön Tunguz popülasyonu Baykal bölgesinin dağlık ve Taygalık alanları olan Ust-Angara, üst Lena, Yenisey ve Selenge nehrinin aşağı kesimini içine alan bölge olarak tarif edilmektedir (Tugolukov, 1980: 152,156).

X-XIII yüzyıllarda Türk ve Moğol baskıları sonucunda bugünkü Evenklerin ataları kuzey istikametine doğru göç etmeye başlamış ve yerleştikleri yeni bölgelerde Türk ve Moğol kökenli halkların yanısıra Samoyed, Yukagiri gibi halklarla da karışmışlardır (Evstigneev 2003: 134-135). Evenklerin ataları olan Tunguzlar kuzey bölgelerinde geçirmiş oldukları sosyal süreç içerisinde farklı etnik gruplara ayrılmışlardır. Bu etnik gruplardan biride Evenklerdir.

5. Evenklerde İnanç ve Yaratılış Anlayışı.

Evenk inanışlarında bir kozmoloji vardır. Üç dünyanın varlığına inanan Evenkler insanların orta dünyada yaşadıklarına inanmaktadırlar. Evenklere göre

yukarı dünyada tanrılar ve diğer tanrısal varlıklar yaşarken, alt dünyada ölü ruhlar yaşamaktadır. Evenklere göre bu üç dünya birbirlerine nehir ile bağlanmaktadır (Arktika 2001: 222).

Sibirya'da yaşayan pek çok yerli grubun benimsediği inançlarda olduğu gibi Evenklere göre de tabiatta her şeyin bir sahibi vardır. Dağların, ormanların, hayvanların, nehirlerin, balıkların birer sahibi bulunmaktadır (Narodı Sibiri 1956: 727). Şaman'ın Evenk toplumunda ruhani bir rolü olduğu kadar sosyal bir rolü de vardır. Şaman toplumsal olaylara ruhaniyet kazandırarak toplumdaki görevini sürdürür. Bu çerçevede evlilik, cenazeler, av sezonunun başlangıcı veya yargılama gibi önemli sosyal olaylarda şamanlar dini ayinler düzenlerler ve bu ayinlerde kurbanlar verilir (İstoriya Sibiri 1968: 398). Evenklerin anlayışına göre yeryüzünün ve canlıların oluşumu bir çeşit düalizm üzerine kurulmuştur. Bu düalizm Evenklerde şu şekilde hikaye edilmektedir (Vasilyeviç, 1969: 214): İlk başta iki kardeş vardı ve bu kardeşler bir birlerinden bir nehir ile ayrılmakta idiler. Küçük kardeş iyi ve üst dünyada yaşamakta idi. Büyük kardeş ise kötü ve alt dünyada yaşamaktadır. Küçük kardeş üst dünyanın sahibi, büyük kardeş ise alt dünyanın sahibidir. Bu düalizm Hıristiyanlığa geçişte tanrı ve şeytan olarak yer değiştirmiştir (Vasilyeviç, 1969: 214). Evenklere göre dünya küçük kardeşin yardımcıları Gogol ve Gagaranın (bir kuş) çabaları ile yaratılır. İnanca göre Gagara suya dalıp suyun dibinden gagası ile toprak çıkartmaktadır. Bu şekilde biriktirdiği toprak ile dünya oluşmuştur (Vasilyeviç, 1969: 214).

Diğer taraftan Nerçi-Çitada at yetiştiricisi bir grup dünyanın yaratılış şeklini biraz daha farklı bir efsane ile açıklamaktadırlar. Bu gruba göre dünya bir kurbağanın suyun dibinden elleri ile toprak çıkarması ve çıkan toprağı biriktirmesi sonucunda oluşmuştur. Daha sonra kötü kardeş bu kurbağayı öldürür. Ölen kurbağa suyun içinde ters döner ve dünyayı elleri üzerinde tutar. Bu yüzden bu efsanenin yaygın olduğu bölgedeki Evenk şamanları elbiseleri üzerlerine kurbağa motifleri bulundurmaktadırlar (Vasilyeviç, 1969: 214). Daha sonra dünya yanmaya başlar uzunca bir süre yanan dünya ısınır. Küllerden göller ve nehirler meydana gelir. Evenklere göre dağların ve vadilerin oluşumu ise bir mamutun hareketi veya dev bir yılanın sürünmesi sonucunda oluşmuştur (Vasilyeviç, 1969: 215).

Evenklerde hayvanların ve insanların oluşumu daha farklı bir mit ile açıklanmıştır. Evenklere göre orta dünyada iyi olan kardeş insanları ve yararlı olan hayvanları yaratmış, diğer taraftan kötü kardeş ise ayı, kurt, ağaçkakan gibi hayvanları yaratmıştır. İnanca göre, insanları yaratan küçük kardeşin yardımcıları köpek, karga, kurt, ayı gibi hayvanlar ile konuşma yeteneği vermişlerdir. Bu

yardımcılar aynı zamanda insanı büyük kardeşten korumaktadırlar (Vasilyeviç, 1969: 215).

Evenkler insan vücudunun nasıl yaratıldığı konusunda da ilginç mitlere sahiptirler. Bu mitlerden biri, insanın vücut yapısının nasıl oluştuğunu açıklarken şu şekilde bir açıklama getirmiştir: vücudun ortaya çıkmasında balçık, kemik ve taşlar kullanılmıştır. At yetiştiricisi bir başka Evenk grubuna göre: Kalbin oluşması için demir kullanılmış, vücut sıcaktır çünkü içerisinde ateş vardır, kan ise sudur, et ve kemikler için ise topraktan oluştukları söylenmektedir. Bu mitlerin dışında daha farklı gruplarda daha farklı inançlar vardır ki bu gruplar bu bilgileri kendi atalarından edindiklerini söylemektedirler (Vasilyeviç, 1969: 215).

Bu mitlerin bazılarına bakacak olursak birbirinden oldukça farklı açıklamalar olduğu karşımıza çıkar. Örnek olarak (Verhne Zeyskiye ve Çumikansky) doğuda ve batıda bulunan Sımiskih Evenkler insanın ağaçtan meydana geldiğinin söylemektedirler. Ruh ile ağaç arasında bir bağlantı vardır ve ne zaman şaman ölürse, ölen şamanın ağacı kesilir. Ağaç kesilirken diğer ağaçlara değmemesine dikkat edilir. Çünkü diğer ağaçların içinde de diğer insanların ruhları bulunmaktadır. Bu inanç bu bölgede yaşayan Evenklerin dillerinde şu şekilde yansımıştır: Muğı ataların ruhu anlamına gelir “duh peredkov” Aynı zamanda benzer bir kelime olan mugde ise kütük anlamına gelmektedir. Bu nedenden dolayı bir insan öldüğünde ölen insanın cesedi bir ağaç kovuğu içine konur (Vasilyeviç, 1969: 215).

Diğer taraftan farklı Evenk grupları da ortak ata ve insanın yaradılış olgusunu farklı şekillerde açıklarken farklı farklı mitler kullanılmaktadır. Örneğin, Amur bölgesinde bulunan bir grup, insanın oluşumunda köpeğin yerini önemserken, Sımiski Evenklerinde insanın oluşumunda kazın rolüne değinilir. Benzer şekilde ayı ve insanın kardeşliği olgusu da farklı Evenk grupları arasında önemli bir yere sahiptir (Vasilyeviç, 1969: 216-220).

6. Geleneksel Evenk Toplumunda Sosyal Yapı

Evenklerin geleneksel aile yapısı egzogami üzerine kurulmuştur ve bu anlayış içerisinde gelişen Evenk toplumunda farklı bir aile yapısı gelişmiştir (Oçerki obşeye etnografıya 1960: 338).

Evenk dilinde anne “Eni” baba ise “Amin” anlamına gelen kelimeler ile karşılık bulur. Hem anne için hem de annenin kardeşi için “Negine” kelimesi de kullanılmaktadır (Vasilyeviç, 1969: 144).

Evenklerde aile için özel bir kelime bulunmamaktadır. Ev için "Dyu" veya "Dyugan" (Domajniye) gibi çum sakinlerini karşılayan kelimeler mevcuttur. Bu terimlerin dışında Evenk toplumuna özgün ve çok çocuğu olan kadın (mnogo detnaya jenşina) anlamına gelen "Hur-huru" ve "Budıbu" terimleride Evenk dilinde mevcuttur. Bu terimlerden "Budıbu" çok yavrusu olan ayı (medveditsa s medveşami) için de kullanılır (Vasilyeviç, 1969: 149).

Bu terimlerin dışında Evenk toplumunda aile ve topluluk anlamı içeren bir başka terim ise "Tege" kelimesidir. Bu kelime sırası ile svoy "kendi", çelevk "insan", ludi "insanlar", sem'ya "aile", rod "soy", narod "halk", çujoye plemya "yabancı kabile" anlamlarını taşır. Örnek olarak Pod Kamenaya Tunguska nehrinden bir evenk boyu için Nijneya Tunguska nehir havzasındaki başka bir Evenk boyu "Tege" yabancı boy (Çujoy rod) olarak algılanmaktadır (Vasilyeviç, 1969: 150).

XVII – XX. yüzyıllar arasında yapılan araştırmalara göre Evenkler büyük aile grupları halinde yaşamaktadırlar. Örneğin: bir Evenk ailesinde bir veya iki balıkçı, yine bir veya iki avcı bulunurken her ailede yine demirci, şaman ve ok – yay gibi silahları yapan bir usta mevcuttur (Vasilyeviç, 1969: 151; İstoriya Sibiri 1968: 398; Oçerki obşeye etnografiya 1960: 337).

Yukarıda da belirtildiği gibi aile egzogami üzerine kurulmuştur ve iki aile arasında kan bağı varsa evlilik kesinlikle yasaktır (Oçerki obşeye etnografiya 1960: 338). Gençler arasında evliliğin gerçekleşebilmesi için yedi ila on kuşak boyunca arada akrabalık bağının olmaması gerekmektedir. Fakat yapılan farklı çalışmalarda bu sayı farklı bölgelerde dört ila on kuşak arasında değişmektedir. Egzogami prensibi üzerine kurulu bir yaşam süren Evenkler, göçebe bir yaşam tarzı çerçevesinde karşılaştıkları farklı boylar ile evlilik yolu ile genişleyebilmektedirler (Narodı Sibiri ,1956: 725; İstoriya Sibiri 1968: 398; Oçerki obşeye etnografiya 1960: 338). Egzogaminin dışında evlilikler kesin kurallara bağlı olup adetler tarafından düzenlenmektedir (El'nitskiye 1895: 52).

Kışı tek başlarına geçiren aileler yazın gelmesi ile birleşmekte ve birlikte daha uygun arazilere göç etmeye başlamakta ve bu şekilde bölgesel topluluklar oluşturmaktadırlar (Arktika 2001: 222).

Yaz aylarında birbirlerine yakın boylar beraber göç etmedikleri zaman, boylar arası ziyaretler görülmektedir. Genellikle avcılarının yapmış oldukları ziyaretlerde hediyeler alıp verilmekte, bunun yanı sıra boylar arasında değiş tokuşlar yapılmaktadır. Gruplar arasında yapılan değiş tokuşlar genellikle Evenkler için

yaşamsal öneme sahip olan geyiklerin alınıp verilmesi etrafında yoğunlaşır (Vasilyeviç, 1969: 154).

Evenk boylarına “Halan” denilmekte ve her bir “Halan” kendi özel adı ile anılmakta ve bu adlar genellikle atalarının adları olmaktadır. Evenklerde aile reisi yaşlı kadın veya erkek olabilmektedir. Bunun yanında her boy kendi bölgesini bilmekte ve bu bölge içerisinde yıllık hareketlerini ayarlamaktadır (Narodı Sibiri, 1956: 723).

Her boy belirli zaman dilimlerinde bir araya gelir. Bu boy toplantılarına “Sagdagul” denmekte ve yaşlılar tarafından oluşturulmaktadır. Boy toplantıları şamanların rol aldığı dinî tören ile başlarken, toplantılarda ekonomik ve sosyal sorunlar, yabancı boylardan evlat edinme, savaş ilanı, kan davası, barış ve yargılama gibi sorunlar tartışılır (Narodı Sibiri, 1956: 724). Geleneksel Tunguz / Evenk toplumunun yapısının daha rahat anlaşılması için, bu toplumlardaki mülkiyet ve miras anlayışına daha yakından bakılması gerektiğini düşünmekteyiz. Geleneksel Evenkler toplumunda iki tip mülkiyet bulunmaktadır: Kolektif (aile - topluluk) mülkiyet ve bireysel mülkiyet. Kolektif mülkiyet ateş, çakmak taşı, kazanın asılması için gerekli olan askı ve geyikler şeklinde olup ortaklaşa kullanılmaktadır. Bireysel mülkiyeti ise silah, deri yapımında kullanılan belirli aletler ve binek olarak kullanılan geyik oluşturmaktadır (Vasilyeviç, 1969: 155).

S.M. Şirokogorov yapmış olduğu çalışmalar sonucunda farklı Evenk gruplarında malın aile bireyleri içerisinde bölüştürüldüğünü tespit etmiştir. Örneğin: Mançurya bölgesinde yaşayan Evenkler arasında geyik kadının mülkiyeti içerisinde iken at erkeğin mülkiyetine aittir. Farklı boylarda ise iki boy arasındaki bir evlilikte kişisel mülk olan geyikler kadının boyunda kalmaktadır (Vasilyeviç, 1969: 155). Geleneksel Evenk toplumunun sosyal yapısını anlamada Evenklerin geleneksel miras anlayışının incelenmesi de bu toplum hakkında bizlere daha net bir tablo sunacaktır.

- Evenk toplumunda aile reisinin ölümü durumunda özel eşyalar da aile reisi ile birlikte gömülür. Kişinin kendisine ait olan geyik de öldürülerek kişi ile birlikte gömülür. Diğer taraftan, aileye ait olan geyikler ölen kişinin çocukları ve yetiştirdiği diğer kişiler arasında paylaşılmaktadır. Ölen kişinin karısı ise ailedeki küçük çocuğa bakmakla yükümlüdür. Eğer eşin çalışma gücü varsa aile reisinin ölümünden sonra mal paylaşılmaz.

- Aile reisi hayatta iken mal dağıtımını yapabilir. Bu durumda büyük oğul aileye ait geyiklerin büyük kısmını alır. Fakat oğul bu payı ailenin diğer üyeleri ile paylaşmakta serbesttir.

- Eğer kadın eşinin ölümünden sonra, eski kocasının erkek kardeşi ile evlenirse, koca çocukların velisi olur. Fakat kadın kocasının ölümünden sonra yabancı biri ile evleniyorsa çocuklar ve geyikler ölen kocanın ailesinde kalır. Kadın eşinin kaybindan sonra başka biri ile evlenmez ve aileyi bir arada tutmaya da gücü yetmiyor ise çocuklar boydaki en güçlü erkeğin koruması altına girerler. Kadının kendi ailesine dönmesi ise kendi rızasına bırakılmıştır.

- Eğer kadın ölürse, kadının şahsi eşyaları erkeğin ailesinden çıkar. Bir kısmı kadınla beraber mezara gömülür, bir kısmı kadının annesine veya kız kardeşine verilir.

- Erkek ölen eşinin kız kardeşi ile evlenmesi durumunda da ölen kadının eşyaları hatıra olarak saklanır (Vasilyeviç, 1969: 156).

Yukarıdaki miras adetinden de anlaşılacağı üzere Evenkler kendi boy sistemleri içerisinde kapalı bir hayat yaşamaktadırlar. Ölen kocanın eşinin gurubu terk etmesi durumunda dahi mal ve çocuklar grup içerisinde kalmakta ve çocuklar grubun evladı olarak grup üyelerince yetiştirilmektedir (Vasilyeviç, 1969: 156).

7. Evenk Toplumunda Sosyal Dönüşüm

7.1. Evenklerin Rus Hakimiyetine Girmeleri

Evenklerin tarihleri boyunca farklı gruplar ile aynı coğrafyayı paylaşmışlardır. Bu paylaşım neticesinde kimi zaman farklı gruplar ile alış veriş içerisine girmişler kimi zamansa bu gruplar ile çatışmışlardır. Bunun yanı sıra Rusların Sibirya'ya girmeleri ile birlikte Evenkler Ruslar ile de komşu olmuşlardır. Fakat bu ilişki kimi zaman barış kimi zaman çatışmalara yol açsa da uzun bir süreç içerisinde geleneksel Tunguz/ Evenk toplumunda derin bir dönüşüme ve bu dönüşüm neticesinde modern anlamda bir Evenk toplumuna everilmesine neden olmuştur.

Evenklerin farklı kavimler ile girmiş oldukları ilişkiye daha yakından bakılacak olursa, Evenklerin sıkı ilişkide olduğu grupların başında Yakutlar gelmektedir. Yakutlarla kürk, at eti ve demir eşyalar başta olmak üzere bir çok hususta karşılıklı ilişkide olan Evenkler aynı zamanda onlarla ciddi çatışmalara da girmişlerdir. Özellikle Yakutların Lena nehri havzasında Evenklerin yaşadıkları bölgelere yayılmaları Evenkleri farklı bölgelere göç etmeye zorlamıştır. Bu hareketlerin başında Mançurya'ya geyik yetiştiricisi Evenklerin göç etmesi örnek olarak verilebilir (Narodı Sibiri, 1956: 705).

Buryatlar ise Evenklerin ilişkide olduğu başlıca gruplardan bir diğeridir. Buryatlar ile demir, hayvan, ekmek – darı, kumaş ve süs eşyaları gibi tüketim maddelerinin değişimi dışında yer yer çatışmalar yaşanmakta idi. Öyle ki Ruslar Baykal bölgesine gelmeden evvel Evenkler, Buryatların idaresi altında yaşamakta idiler. Rusların bu bölgeye gelmeleri ile Evenler Buryat idaresi altından çıkmışlardır (Narodı Sibiri, 1956: 705).

Amur bölgesinde yaşayan Evenkler ise Mançular ile hem ticari hem de politik ilişkiler içerisinde idi. Mançular ile un, votka, Çin kumaşı, kapkacak ve süs eşya karşılığında kürk ve et değişiminde bulunan Evenkler, Rusların bu bölgeye gelmeleri sonucu Ruslar ile birlikte Mançular ve Moğollara karşı savaşmaya başlamışlardır (Narodı Sibiri, 1956: 705).

Sonuç olarak Evenkler komşusu oldukları gruplarla gerek dostane ilişkiler geliştirmişler, gerekse komşuları ile çatışmışlardır. Fakat bu etkileşim Evenklerin yaşam tarzlarında köklü değişimlere ve sosyal sarsıntılara yol açmamıştır. Diğer taraftan, Rusların Sibiryayı işgali Evenkler için bir dönüm noktası olmuştur. 1606 – 1648 yılları arasında Rus tüccarları ve Rus Kazakları başta Yenisey, Angara, Taz, Nijneya Tunguzka, Podkamenaya Tunguzka, Vilo, Lena havzalarına, Pri-Baykal'a ve buna müteakip Za-Baykal bölgelerine hâkim olmuş; bu bölgelerde Çar adına vergi toplamaya başlamışlardır (Narodı Sibiri, 1956: 704).

Bu süreç içerisinde öncelikle Evenkler ve Ruslar arasında sert çatışmalar çıkmıştır. Fakat çatışma ortamı farklı Evenk boylarından rehineler alınması ile bastırılmıştır. Böylelikle Kazak Atamanına ödenen vergi bir şekilde garanti altına alınmış; aynı zamanda Evenkler Ruslar ile iyi geçinmek zorunda kalmıştır. Çatışmaların yanı sıra zaman içerisinde iki grup arasında ticaret de başlamış ve kürk karşılığında Evenkler bölgeye gelen Rus tüccarlardan bez, kalay, bakır, demir, kazan, balta, bıçak gibi malzemeler almaya başlamışlardır (Narodı Sibiri, 1956: 705).

Ruslar ile gelişen ticaret ve görece modern bir yapıya sahip olan Rus Çarlığının bölgeye yerleşmesi ile Evenk – Rus ilişkileri de değişmeye başlamış. Özellikle XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyıl başında bölgeye gelen Ortodoks misyonerleri Evenkler arasında Hıristiyanlığı yaymaya başlamışlardır. Örnek olarak 1862 yılı kayıtları incelendiği zaman Za-Baykal bölgesinde 9480 Evenk vaftiz edilmiştir. Her ne kadar bölgede Ortodoks misyonerleri Hıristiyanlığı yaysalarda Evenkler Hıristiyanlığın yanında eski inançlarını da korumuşturlar (Narodı Sibiri, 1956: 705).

Çarlık rejiminin 1822 yılında bölgede geliştirdiği idari reform ile Evenkler "ustav inorodtsev" yasası kapsamında "brodyaçih inorodtsev" olarak sınıflandırılmışlardır. Yeni yasal değişimler kapsamında farklı Evenk boyları içerisinde üç yıllığına temsilciler seçilmekteydi. Bu temsilciler kanalı ile Evenklerden veri toplamanın yanında mahkeme gibi yasal temsilcilik de gerçekleştirilmekte idi (Tugolukov, 1982: 144).

XIX. yüzyılda ticaret Evenk toplumuna iyice girmiştir. Bunun sonucunda geleneksel toplumsal yapıda da değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Bu değişimden geleneksel Evenk ekonomisi zarar gördüğü gibi boy sistemi de bozulmaya başlamıştır (Narodı Sibiri, 1956: 735).

Ticaretin Evenk toplumdaki etkisi ile Evenk toplumu içerisinde çok zengin, az zengin ve geyiğe sahip olmayan fakir olmak üzere farklı toplumsal zümreler belirmeye başlamış. Fakir gruplar daha çok avcılıkla uğraşmışlar ve geyikleri olmadıkları için eskisi gibi geniş bir alanda yaşama imkânından yoksun kalmışlardır. Bu değişim sonucunda geçim sıkıntısı çekmeye başlayan yoksul Evenkler tüccarlardan kredi almaya başlamışlardır. Az zengin olan gruplar fakirlere nispeten tayganın iç kısımlarına gidebiliyorlardı; ancak az sayıda geyiğe sahip oldukları için geyiklerini kaybetmeleri durumunda bu gruplar, zengin büyük boyların hizmetine girmeye başladılar (Vasilyeviç, 1969: 179-180).

Ticaretin yanı sıra bölgede madencilik ve ulaştırma gibi farklı sektörlerde gelişmeye başladı. Örneğin Ohot Denizinden Yakut bölgelerine yeni yolların açılması ile birlikte geyiklerin kullanıldığı karavanlar oluşturulmuştur. Bu karavanlar Evenkler için yeni iş kolları haline gelmiştir (Tugolukov, 1982: 146). Tüm bu gelişmeler sonucunda Evenk toplumu içerisinde ücret karşılığı çalışma mevhumu gelişmiştir (Forsyth 2000: 250). Bu süreç içerisinde Girkutmar denen zayıf ailelerin bir araya geldikleri birlikleri oluşmaya başlarken diğer yandan, ticaretten zengin olan ve artık değer olgusu ile tanışan Evenk zümreleri oluşmaya başlamıştır (Vasilyeviç, 1969: 180).

XIX. yüzyılda altın para ile tanışan Evenk toplumunun zengin bireyleri artık kendilerine odundan evler ve depolar yaptırmaya başladı. Bu depolarda yazın ucuza almış oldukları kürkleri depolayıp kışın pahalıya sattıkları gibi yine ucuza temin ettikleri un, çay, tütün gibi ürünleri depolarda bekletip zaman içerisinde yoksul Evenklere daha yüksek fiyatlardan satıyorlardı (...Vasilyeviç, 1969: 180).

Ticaretten zengin olan kesimler bir müddet sonra Çarlığın idari sisteminde de yer almaya başlamaları ile birlikte politik güç kazanmaya başladılar (Vasilyeviç, 1969: 180).

Sonuç olarak, emeğin formunun değişmesi ile birlikte gerek geleneksel toplumsal örgütlenme ve yaşam tarzı gerekse geleneksel ekonomi değişmeye başladı. Toplumsal yapı boy birliğinden “obşına” topluma doğru evrildi. Farklı boylar bir bölge içerisinde birlikte yaşamaya başladılar. Bu çerçevede boy içerisindeki sosyal dayanışma olgusu kolektif işbirliği olarak topluluk içerisinde yeniden örgütlendi. Örneğin av veya balıkçılık gibi birlikte yapılan (kolektif) uğraşlar faaliyetin bitimi ile son bulmakta idi (Narodı Sibiri, 1956: 725).

Bu çerçevede geleneksel iş bölümü korunmaya çalışılsa da kişi, özel mülkiyet kavramlarının yeniden yorumlandığı Evenk toplumunda toplumsal ilişkiler değişmeye başladı. Buna paralel olarak toplumda bireyselleşmenin güçlenmesi ile birlikte tek ailelerin sayısı artmaya başladı ve büyük aileler arasındaki eski sıkı bağlar azalmaya başladı (Narodı Sibiri, 1956: 725).

Her ne kadar bu değişiklikler yaşansa da Evenkler arasında boy bilinci korunmaya devam etmiştir. Boy bilincinin korunması konusunda araştırmacılar farklı Evenk grupları arasındaki lehçe ve etnografik farklılıkları gösterdikleri gibi Çarlık sisteminin bölgedeki idari yapısının boy sistemi üzerine kurulmuş olması da önemli bir faktördür (Narodı Sibiri, 1956: 727).

7.2. Sovyet Dönemi ve Evenkler

Sovyet dönemi Evenkler için farklı bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönem içerisinde Evenk toplumu modernleşmeye başladığı gibi aynı zamanda devlete egemen olan sosyalist ideoloji çerçevesinde toplumsal olarak yeniden şekillenmeye başladılar.

Bunun sonucunda sınıfsız toplum prensibine göre toplumsal katmanlar arasındaki farklar ortadan kaldırılmaya çalışılırken, hem etnik kimlik devlet eli ile güçlendirilmiş hem de devletin inşa etmeye çalıştığı sosyalist üst kültürü içselleştirmiş bir grup aidiyeti yaratılmaya çalışılmıştır.

Bu değişim ilk olarak boy meclislerinin, daha sonra “Tuzmenye rayon” ‘ların kurulması ve bu çerçevede yürütme komitelerinin ve mahkemelerin oluşması ile kendini göstermiştir. Bundan böyle sosyalist üretim tarzı dikkate alınarak ekonomik değişimler yaşanmaya başlandığı gibi aynı zamanda Evenk kültürü de bu ekonomik yapılanma doğrultusunda ideolojik olarak yeniden formüle edilmeye

başlanmıştır. Bu çerçevede fabrikalar, veterinerler ve sağlık sektöründe atılımlar gerçekleştirilmiştir. 1925 yılına kadar Evenk kadroları yetiştirilmeye çalışılmış ve yetişen kadrolar meclis, kooperatifler ve okullarda istihdam edilmiştir (Narodı Sibiri 1956: 732). 1928 yılında boy meclislerinden bölgesel meclislere geçilmiştir. 1927 yılında ise milli bölgeler "İlimpiyskiy ve Baykitskiye" kurulmuştur. Kızıl Çum olarak adlandırılan gezici okullar ile okur yazarlık seviyesi artırılırken aynı zamanda ideolojik olarak kültürel aydınlanma çalışmalarına başlanmıştır (Narodı Sibiri 1956: 732). 1930 yılına gelindiğinde üç milli bölgeyi (İlimpiyskiy, Baykitskiy, Tungussko - Çunslıye) içine alacak şekilde Evenk millî okrug oluşturulmuştur (Narodı Sibiri, 1956: 732-733).

Politik ve ekonomik çalışmalar otuzlarda hızlanmış ve bu kapsamda kolhozlar kurularak kamulaştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Sınıf savaşı çerçevesinde Evenk toplumunda zengin mülk sahipleri "Kulak" ve şamanlar ile mücadele edilmiş (Forsyth 1992: 312-314). Otuzların sonuna gelindiğinde artık ekonomi, tarım ve hayvancılık devlet eli ile geliştirilebilir bir hale gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak taygada yeni yerleşim alanları kurulmuş, okul ve hastaneler inşa edilmiştir (Narodı Sibiri 1956: 733).

Sovyet ideolojisi paralelinde kolхозlarda işçinin yerini çobanlar; üretim araçlarının yerini ise yetiştirilen geyikler almıştı. Bu süreç içerisinde artık geyik yetiştiriciliği konar göçer bir tarzdan çıkıp modern veterinerlik hizmetlerinin verildiği devlet çiftliklerinde yapılmaya başlanmıştır (Narodı Sibiri 1956: 733).

Bu kapsamda ideolojik olarak "Den' olenya" her yıl bir bayram olarak kutlanmakta ve bu bayram yeni üretim tarzını ve inşa edilen Sovyet üst kültürünü yerel ekonomi içerisinde bir bütün olarak yansıtmaktadır. 1927 yılında ilk hastane kurulurken hastanelerin sayısı 1957 yılında onbire yükselmiştir. Benzer şekilde 1931 yılında Evenkçe ilk kitap basılmış ve yatılı okullar kurulmaya başlanmıştır (Narodı Sibiri 1956: 737-738). Dil devrimi ile birlikte Evenkçe basılan ders kitapları ve broşürler haricinde aralarında Puşkin, Gorki, Tolstoy ve Sholov'un da bulunduğu pek çok ünlü yazarın romanı Evenk diline çevrilmiştir (Narodı Sibiri, 1956: 737-738).

Çevirilerin ve Evenkçe gazetenin yanı sıra Evenkler kendi literatürlerini bu dönemde oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönemde önde gelen Evenk yazarlara bakıldığı zaman Nijnaya Tunguska bölgesinden Alekseye Salatkina ve Anastasiya Salotkina, Sahalinden G. Çinkova, Uçura dan Alekseye Platonova ve Tungura dan Nikolaya Saharova önde gelmektedir. Bu yazarların yanında Evenklerin ilk şairi

olan A. Salatkina'nın "Tayga İgraet" isimli eseri de Evenkler için çok önemlidir (Narodı Sibiri, 1956: 738). İkinci dünya savaşı ise Evenkler için çok daha farklı bir olgudur. Bu savaşta İ. Uvaçah "Geroy Sovetskogo Soyuzu" Sovyetler Birliği Kahramanlık madalyası alırken, iki yüz Evenk kadını yine bu savaşta kahramanlık madalyası kazanmıştır (Narodı Sibiri 1956: 740). Sovyetler Birliği ile birlikte kadınların toplumsal hayata katılımı artarken 1950 yılına gelindiğinde yerel mecliste kadın temsilci sayısı meclisin üçte birine eşitti (Narodı Sibiri 1956: 741).

8. Sonuç

Tarihsel olarak geniş bir alana yayılan Tunguz boyları, zaman içerisinde bölgesel gruplara ayrılmışlar ve bu geniş coğrafyada farklı gruplar ile etkileşime girerek birbirinden adet, gelenek, inanç ve ekonomik uğraş olarak oldukça farklı bölgesel etnografik topluluklar oluşturmuşlardır. Yazımızda da ayrıntılı olarak değindiğimiz gibi bu etnografik gruplar arasında kendini tanımlama ve başkaları tarafından tanımlanma konusunda bir ortak etnonim olmadığı gibi yerel gruplar kendilerini farklı şekillerde tanımlamaktadırlar. Dil ise farklı Tunguz / Evenk grupları arasında bir birleşici olmaktan ziyade yerel diyalektler gruplar arasındaki aidiyet sınırlarını çizer haldedir. Yaratılış, inanç ve ortak ata kavramları etrafında geleneksel yapı ele alındığında, gruplar arasında oldukça farklı anlayışlar ile karşılaşmaktayız. Diğer taraftan toplumsal yapı incelendiğinde, göze çarpan, Evenklerin kendi boy sistemleri içerisinde bir sosyal düzen geliştirmiş olmaları ve grup aidiyetinin de gene bu boy sistemi içerisinde gelişmiş olmasıdır.

Evenkler ve etnogenez sorusu ise; güneyden kuzeye göç kuramı Evenklerin de mensubu olduğu daha geniş bir grup olan Tunguzların ortaya çıkışı için kullanılmaktadır. Bu da bizlere literatürde muğlak olan bir noktayı yani Evenkler mi yoksa Tunguzlar mı sorusunu bir daha düşünmemizi gerektirdiği gibi geleneksel etnografik yapıların incelenmesi meselesinde V.A. Tugolukov'un kavramsal yaklaşımındaki isim olgusunu akla getirmektedir.

Diğer taraftan, Rus idari sisteminin bölgeye gelişi ve bölgenin idari yapısının değişimi aynı zamanda Evenklerin sosyal yapısında derin değişikliklere yol açmıştır. Bu değişimin sonucunda Evenk toplumunda geleneksel güçlü aile bağları zayıflamış ve farklı toplumsal aidiyetler ve zümreler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Evenk toplumunun geleneksel örgütlenme sistem olan boy yapısı değişmeye başlamış ve obşına farklı boylardan grupların bir arada yaşadıkları geniş toplumlara doğru gelişmiştir. Bu yapısal değişimde hiç kuşkusuz modern anlamda bir Evenk toplumunun temelini atmıştır.

Sovyet döneminde Evenk toplumundaki siyasal ve sosyal dönüşüm hızlanmış; modernizasyonun yanında topluma hâkim sosyalist ideoloji ile birlikte Çarlık dönemi mirası toplumsal zümreler tasfiye edilirken devlet eli ile etnik kimlik güçlendirildiği gibi, bunun da ötesinde, Sovyet Devletinin oluşturmak istediği üst kültür çerçevesinde modern bir toplumsal yapıya geçiş hareketi başlamıştır.

Sonuç olarak, yazımızın giriş kısmında da belirttiğimiz gibi literatürde geniş bir kabul olan Tunguz / Evenklerin bölgenin modern yapılanmaya girmeden önceki dönemindeki tarihsel süreçleri ele alınırken bu grupların modern bakış açıları ile değerlendirilip bir etnik yapı olarak ele alınmaları tarihi gelişmeyi göz ardı eden bir yaklaşımdır. Modernite öncesi geleneksel konar göçer yaşam tarzının sosyal yapılanma şekli modern sosyal bilimin tanımladığı bir etnos anlayışından ziyade geniş bir dil topluluğu ve dağınık halde bulunan boy yapıları bulunmaktadır. Modern anlamda bir toplumsal örgütlenme ile tanışan Evenk toplumu ise A. Tugolukov'un kavramsal yaklaşımındaki narod / halk olgusunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Arktika – Narodı Severa Zemli Kul'tura Narodov Severa- Polarnaya Entsiklopediya, Moskva Severnie Prostorı, 2001.

Atknine V. The evək' Language from the Yen'ses' to Sakhalin, Northern Minority Languages: Problems of Survival Senri Ethnological Studies, № 44, 1997, s. 109-121.

Dugin A.G. Etnosotsiologiya, Moskva, Fona "Mira", 2011.

El'nitskiye K. Inorodtsl Sibiri i Srednyeziatskih Vladniye Rossii Etnografiçeskiye Oçerki, S. Peterbrg, İzdaniye D.D. Poluboyarikova, 1895.

Evstigneev Yu.A. Rossiyskaya Federatsiya Narodı i ih podpazdeleniya – Kratkiye etnografiçeskiye spravoçik, İzdatel'stvo St.Peterburgskogo universiteta, 2003.

Forsyth J. A History of the peoples of Siberia, Russian's north Asian Colony 1581-1990, Cambridge university press, 2000.

Gasilyeviç G.M., Evenki İstoriko-etnografiçeskiye oçerki (XVIII-naçalo XXv.), Leningrad: İzdatel'snvo «Nauka» Leningradskoye otdeleniye, Akademiya nauka SSSR, institut etnografii imeni N.N. Mikluho-maklaya, 1969.

İstoriya Kul'tura Evenov, Otv Redaktsiye: Turaev, İstoriko-Etnografiye Oçerki, Sankt-Peterburg, Nauka, 1997.

İstoriya Sibiri. Tom-I, İzdatel'stvo Nauka, Leningrad, 1968.

Mireeva A.N. Dialektologiya Evenkiyeskogo Yazıka, Ministersve obrazovaniya respubliki Saha (Yakutiya) Institut problema Maloçislennih Narodov Severa, Yakutsk, 2006.

Narodı Sibiri. Pod Obşey Redaktsiye: S.P. Tolstova çelena – korrespondenta an SSSR, Narodı Mira Etnografiçeskiye oçerki, Moskva, Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1956, . 701-741.

Oçerki obşeye etnografiya, Aziatskaya Obşeye Etnografii, pod Redaktsiye: S. P. Tolstova, M.G. Levina, N.N. Çeboksarova, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskova, 1960.

Sirina A.A. Evenki i Eveni v sovremennom mire – Samosoznaniye, prirodoopl'zovaniye, mirovozzreniye, Moskva: İzdatel'skaya firma «Vostoçnaya literatura», 2012.

Smith A.D. The Nation in History – Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism-. University Press of New England, 2000.

Sabohin A.P. Etnologiya, Moskava, Grandariki, 2008.

Tsibiktarov A.D. Buryatiya – v drevnosti istoriya (drevneyşih vremen do XVII veka), Ulan-Ude, İzdatel'stvo Buryatskogo gosuniversiteta, 2005.

Tugolukov V.A. Tungusı (Evenki i Eveni)Sredney , Zapadnoy Sibiri, otvetstvennyy redaktor: S.A. Arutyunov, Moskva: İzdatel'snvo «Nauka» Akademiya nauka SSSR, ordena drujbi narodov institut etnografii imeni N.N. Mikluho-maklaya, 1985.

Tugolukov V.A. Evenki, otvetstvennyy redaktor I.S. Gurviç, Etniçeskaya istoriya narodov severa, Moskva: İzdatel'snvo «Nauka» Akademiya nauka SSSR, institut etnografii imeni N.N. Mikluho-maklaya, 1982

Tugolukov V.A. Etniçeskiye korni tungusov, otvetstvennyy redaktor I.S. Gurviç, Enogenez narodov severa, Moskva: İzdatel'snvo «Nauka» Akademiya nauka SSSR, institut etnografii imeni N.N. Mikluho-maklaya, 1980..

¹ Geleneksel ethnos kuramcılarında Şikagorov etnos kavramını şu şekilde tanımlamaktadır. Etnos: Aynı dilde konuşan, ortak bir kökenden geldiğini farz eden, ortak yaşam biçimi, adetleri ve gelenekleri olan ve bu özellikleri ile diğer gruplardan ayrılan insanlar bütünüdür (Dugin 2011: 8).

Diğer taraftan; batılı kuramcı A. Smith ise etnik grup (ethnic community) olgusunu Fransızcadan almış olduğu Ethnie kavramı çerçevesinde altı adımda tanımlamaktadır. A. Smith'e göre etnik grup şu özellikleri içerisinde barındırmalıdır: 1-paylaşılan ortak bir isim veya ambleme sahip olmak, 2- ortak ata mitine sahip olmak, 3- ortak tarihi hatıra ve geleneklere sahip olmak, 4-bir veya bir kaç ortak kültürel öğeye sahip olmak, 5-ortak ata yurdu ve 6- grup içerisinde birlik (en azından elitler arasında) (Smith 2000: 65).

Bir diğer Rus kuramcı Yu. V. Bromley ise etnos kavramını geliştirmiş olduğu etnososyal organizm kavramı içerisinde şu şekilde açıklamaktadır: Etnos tarihsel süreç içerisinde bir araya gelen insanlar topluluğunun ortak dil, kültür, psikoloji ve grup bilincine sahip istikrarlı yapı içerisinde bir etnonim ile saptanması olarak tanımlamaktadır (Sabohin 2008: 104-105).

Modern sosyal bilimin kabul ettiği etnos tanımı ile dağınık bir boy sistemine ve bu sistem içerisinde birbirinden farklı pek çok bölgesel etnografik topluluk oluşturan geleneksel Evenklerin (Tunguz) anlaşılmasına çalışılması hiç kuşkusuz pek çok çelişkiye yol açacaktır. Yazının ileriki bölümlerinde de görüleceği üzere, geleneksel Evenk toplumlarında modern etnos tanımlarının gerekli kıldığı ortak köken varsayımı, ortak dil veya ortak yaşam biçimi, adetler ve gelenekler gibi etnik yapıyı bağlayıcı unsurlar ya çok zayıf yada yoktur.